

УДК 351.851.072.2:613](477)(043.3)

DOI [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2025-1\(17\)-05](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2025-1(17)-05)

ОЛЕКСІЄНКО Олександра Миколаївна,
(PhD) доктор філософії,
доцент кафедри публічного адміністрування,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039, Україна
olexs67@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3114-3154

ОРТОБІОТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

***Анотація.** У статті розкрито теоретико-практичні засади впровадження здоров'язберезувальних технологій в освітній простір України в умовах модернізації системи освіти та інтеграції до європейського освітнього простору. Обґрунтовано необхідність формування ціннісного ставлення до здоров'я у педагогічних працівників і здобувачів освіти як ключової передумови створення здоров'язберезувального освітнього середовища. Проаналізовано ідеї ортобіотики, зокрема наукову спадщину Ілля Мечніков та концептуальні підходи Володимир Шепель щодо самозбереження і професійного довголіття. Визначено структурні компоненти готовності керівників і педагогів до впровадження здоров'язберезувальних технологій у системі післядипломної освіти. Акцентовано увагу на необхідності державної підтримки, міжсекторальної взаємодії та управлінських механізмів формування здоров'язберезувального простору закладу освіти.*

Публічне управління у сфері методичного супроводу освітнього процесу спрямоване на переорієнтацію пріоритетів змісту освіти з держави на особистість, на послідовну демократизацію та гуманізацію навчально-виховного процесу, педагогічної ідеології загалом, тобто на гуманістичні цінності й виміри, забезпечення узгодженості змісту і якості актуальним проблемам та перспективам розвитку особистості суспільства, держави у вихованні; виховання дітей і молоді в системі освіти через розроблення програми превентивного виховання; розроблення та формування ефективної та дієвої системи профілактики правопорушень, дитячої бездоглядності та безпритульності; запровадження всіх можливих інваріантних моделей змісту виховання в закладах освіти, з урахуванням сучасних тенденцій соціокультурних ситуацій, цінностей виховання та навчання; впровадження програм підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства.

Наголошено, що створення здоров'язберезувального простору закладів освіти вимагає запланованих змін. Фундаментальні державні освітні зміни включають зміни в освітніх ідеях, нормах, організаційних механізмах і рамках, які констатують освіту як соціальний інститут, та сприяють виникнення нових механізмів державного управління (маркетинговий, логістичний, моніторинговий, інклюзивної освіти тощо) для доповнення або заміни наявних закладів, установ.

***Ключові слова:** здоров'язберезувальні технології, освітній простір, професійне здоров'я педагога, ортобіотика, післядипломна освіта, публічне управління освітою, компетентнісний підхід.*

OLEKSIENKO Oleksandra,
PhD in Public Management and Administration,
Associate Professor,
Department of Public Administration,
PJSC "Higher education institution "Interregional Academy of Personnel Management",
2, Frometivska Str, Kyiv, 03039, Ukraine
olexs67@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3114-3154

ORTHOBIOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL HEALTH OF PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATION

***Abstract.** The article reveals the theoretical and practical foundations for implementing health-preserving technologies in the educational space of Ukraine under conditions of educational modernization and European integration. The necessity of forming a value-based attitude toward health among teachers and students as a key prerequisite for creating a health-preserving educational environment is substantiated. The ideas of orthobiosis, including the scientific heritage of Ilya Mechnikov and the conceptual approaches of Vladimir Shepel concerning self-preservation and professional longevity, are analyzed. The structural components of readiness of educational managers and teachers to implement health-preserving technologies within the system of postgraduate education are defined. Emphasis is placed on the importance of state support, intersectoral cooperation, and managerial mechanisms for developing a health-preserving educational environment.*

Public administration in the field of methodological support of the educational process is aimed at reorienting the priorities of the content of education from the state to the individual, at the consistent democratization and humanization of the educational process, pedagogical ideology in general, that is, at humanistic values and dimensions, ensuring the consistency of the content and quality with the current problems and prospects for the development of the individual of society, the state in education; educating children and youth in the education system through the development of a preventive education program; developing and forming an effective and efficient system for the prevention of offenses, child neglect and homelessness; introducing all possible invariant models of the content of education in educational institutions, taking into account modern trends in socio-cultural situations, values of education and training; implementing programs to prepare young people for married life and the formation of responsible parenthood. It is emphasized that the creation of a health-preserving space of educational institutions requires planned changes. Fundamental state educational changes include changes in educational ideas, norms, organizational mechanisms, and frameworks that recognize education as a social institution and promote the emergence of new public administration mechanisms (marketing, logistics, monitoring, inclusive education, etc.) to supplement or replace existing institutions.

Key words: health-preserving technologies, educational environment, teachers' professional health, orthobiosis, postgraduate education, public administration in education, competence-based approach.

Постановка проблеми. Модернізація механізмів державного управління освітою України в умовах соціально-економічних трансформацій і євроінтеграційних процесів потребує впровадження компетентнісного підходу та формування здоров'язбережувального освітнього простору. Водночас спостерігається зростання професійного навантаження на педагогічних працівників, поширення синдрому емоційного вигорання, зниження рівня соціально-психологічної адаптації. Існує суперечність між потребою держави та суспільства у збереженні і зміцненні здоров'я учасників освітнього процесу та недостатнім рівнем готовності педагогічних кадрів до впровадження здоров'язбережувальних технологій. Недостатня увага до професійного здоров'я вчителя у нормативно-правовій базі та практиці управління освітою зумовлює необхідність наукового обґрунтування відповідних управлінських механізмів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кардинальне реформування системи освіти, вимагає модернізації (осучаснення) механізмів державного управління. З наукової точки зору зазначене можна визначити як цілеспрямовану взаємодію державного управління вітчизняною системою освіти щодо диференціації та трансформації регулювання організації здоров'язбережувального освітнього простору з метою переведення його на більш високий рівень розвитку в галузі здоров'язбереження (Л. Горяна, В. Єфімова, Г. Мешко, М. Співак, Н. Терентьєва). У контексті до нашого дослідження нам імпонує класифікація механізмів державного управління освітою І. Семенець-Орлової [10; 11]. Правовому забезпеченню публічного управління освітою знаходимо в наукових працях О. Пархоменко-Куцевіл. Державні кваліфікаційні рамки управління освіти на міждисциплінарному рівні розкриті в дослідженнях академіка В. Лугового. Дослідниця Г. Кумаріна наголошує, що до педагогіки увійшло

нове поняття – «діти ризику шкільної дезадаптації», що «пограничні недоліки психічного розвитку далеко не завжди мають біологічну етимологію (причинність), часто вони прямо співвідносяться з особливостями соціального середовища, дефектами виховання». Г. Кумаріна вказує на усвідомлення необхідності посилення ролі школи і педагогів у збереженні здоров'я учасників освітнього простору закладів освіти. На цей же факт звертали увагу такі знані учені, як В. Кащенко, Л. Виготський, П. Блонський. Підготовка управлінських кадрів в освіті висвітлена у дисертаціях на здобуття наукового ступеня доктора наук Є. Чернишової, З. Рябової, Т. Сорочан, В. Олійника. Водночас, означена у темі статті проблематика є новою та малодослідженою.

Метою статті є окреслення основних результатів досліджень щодо впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній простір вітчизняної школи кінця ХХ – початку ХХІ століття та обґрунтування механізмів формування готовності педагогічних працівників до створення здоров'язбережувального середовища в умовах оновленої нормативно-правової бази і розвитку післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Новим рішенням наукової проблеми приведення змісту і технологій педагогічних працівників щодо відповідності з соціально-економічними змінами в суспільстві та до процесів інтеграції України в європейський освітній простір вимагає впровадження компетентнісного підходу до формування та розвитку професіоналізму; створення насиченого освітнього середовища, адаптивного управління якісними процесами управління освітою. Враховуючи, що модернізація механізмів управління освітою в Україні покликана сприяти розвитку особистісних якостей педагогічних працівників, ми визначили таку мету запропонованої статті: окреслення основних результатів досліджень щодо впровадження

здоров'язбережувальних технологій в освітній простір вітчизняної школи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які довели свою продуктивність та ефективність, які можуть бути застосовані в освітньому просторі Нової української школи в контексті оновленої нормативно-правової бази. Найголовнішим є формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей та молоді. А допомогти дітям сформувати таке ставлення мають нові механізми управління закладами освіти, а саме, формування у педагогічних працівників готовності створювати освітній здоров'язбережувальний простір.

Загальні вміння покликані забезпечувати реалізацію організаційних, управлінських і виконавчих функцій, а це такі вміння: планувати й організовувати діяльність (свою та інших); працювати з навчальною літературою; планувати самостійну роботу; здійснювати самоконтроль; кількісно і якісно оцінювати результат рішення і обґрунтовувати його; виявляти й виправляти помилки (свої та інших); робити висновки тощо. Відчутно виявляється тенденція до персоніфікації стилю життя індивіда, спрямованість зусиль учених на дослідження життєвого вибору людини, збереження її життя, забезпечення ефективної професійної діяльності, однією з умов якої є професійне довголіття. Сучасна наука, визначаючи базові цінності й орієнтації особистості, розглядає їх як програму особистісного розвитку, що може бути обґрунтована, уточнена, конкретизована в процесі навчання, виховання і самоосвіти.

На створення здоров'язбережувального освітнього простору спрямована і Концепція Нової української школи, зокрема одна з десяти ключових компетентностей – «Екологічна грамотність і здорове життя» – в частині «...усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя...» [5, с. 112]. На реалізацію зазначеного спрямовано і зміст наказу МОН України від 23.03.2018 р. № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи». Укладено рекомендації «Новий освітній простір. Символи змін», де однією зі складових зазначено «комфорт та енергоефективність»; рекомендовано еко-тематику оформлення закладу освіти і здорового способу життя.

Означене пояснюється тим, що вітчизняна освіта потребує підготовки фахівців нової генерації, котрі сучасно освічені, здатні до співробітництва, морально стійкі,

здатні самостійно приймати рішення у ситуаціях вибору, прогнозувати можливі наслідки практичної професійної діяльності. Це група фахівців, які відрізняються мобільністю та динамізмом, конкурентноздатністю, котрим притаманна громадянська відповідальність за долю всіх учасників освітнього процесу. У наш час зростає значення навчання педагогічних працівників усіх категорій знанням, умінням підтримки власного здоров'я, підвищення свого життєвого ресурсу.

Але зазначені знання та вміння не стануть актуальними самим педагогічним працівником без сформованих в них самосвідомості здоров'язбережувальних ціннісних орієнтацій. Без стійкої мотивації педагогічного працівника неможливо вирішити такі проблеми: а) запобігти ранньому професійному вигоранню; б) творчого довголіття; в) успішної самоосвіти; г) самовдосконалення. Підготовка сучасних педагогічних працівників до здоров'язбереження у системі післядипломної освіти можна вважати як найважливішу складову його професійної компетентності.

Закон України «Про вищу освіту» №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих педагогічних фахівцях. Сучасний педагогічний працівник працює в умовах постійного нервово-психічного напруження і хронічного стресу. За даними соціологічних досліджень третина (більш ніж 30%) – показник рівня соціальної адаптації рівний чи нижче, ніж у хворих на неврози. Конфліктогенність соціального середовища збільшує можливість виникнення у педагогічних працівників соціально-психологічної дезадаптації [2, с. 273]. Фах педагога передбачає підвищене емоційне навантаження. Саме тому педагогічним працівникам бажано володіти способами самодіагностики, самопомоги та самокорекції як елементами здоров'язбереження. Духовно-моральна компетентність педагогічного працівника припускає здатність протистояти різного роду життєвим труднощам без втрати соціально-психологічної адаптації. Суб'єктивно це виражається в доброзичливому настрої до себе, інших людей, життя в цілому та почуття оптимізму. Духовно-моральна компетентність – це більшою мірою результат роботи людини з самим собою. Зазначене припускає

і формування позитивного мислення, і виро-блення грамотного ставлення до виникаючих життєвих проблем й утруднень, і управління своїм емо, і багато іншого.

Для сучасного педагогічного працівника актуальна думка І. І. Мечникова про те, що для здійснення нормального циклу життя, треба спочатку багато і довго вчитися, а потім багато і довго вчити. «Було б дуже бажано, щоб принципи ортобіоза увійшли до системи виховання і стали проводитися в життя з можливою наполегливістю». Це твердження торкається безпосередньо педагога, який, формуючи свій ортобіотичний спосіб життя, сприяє формуванню його в учнів. Окрім безпосереднього вкладу в біологічну науку заслугою І. І. Мечникова є те, що він увів у розряд моральних явищ відповідальне ставлення людини до свого здоров'я, він визначив шляхи продовження людського життя в цілях як найповнішої особистої реалізації. Відповідальне відношення людини до свого здоров'я припускає і відповідальне ставлення толерантної поведінки, що слушно в контексті компетентнісного підходу можна віднести до мега предметних і особистих результатів формування навичок самозбереження. Гармонійний розвиток особистості вчителя обов'язково передбачає його правильне професійне самовизначення. Вдало вибрана професія – запорука успіху у педагогічній діяльності, запорука професійного здоров'я. Ще І. Мечников замітив у свій час, що професія впливає на тривалість життя і на стан здоров'я суб'єкта професійної діяльності. Якщо вибір професії виявився невдалим, то у педагога пропадає задоволення від виконуваної роботи, бажання вдосконалюватися в ній, знижується продуктивність праці, «якість» професійного життя. Негативні наслідки неправильно вибраної професії зачіпляють як саму людину, так і її соціальне оточення. Згідно даних зарубіжних досліджень, правильний вибір професії у 2–2,5 рази зменшує плинність кадрів і на 10–15% збільшує продуктивність праці. Низька задоволеність працею і низький соціальний статус – найбільш значущі фактори серцево-судинних захворювань [10, с. 156]. Невдалий вибір професії «тягне» за собою зростання професійних захворювань, деформації особистості фахівця, погіршення його психологічного самопочуття, виникнення синдрому професійного вигорання, хронічної втоми.

Отже, аналізуючи погляди І. І. Мечникова, можна виділити такі, які є актуальними положеннями нині: у природі людини закладені властивості, що дозволяють нарощувати

ресурс організму та сприяти його оздоровленню. Можлива організація такого способу життя (ортобіозу), при якому людина може досягти «активної і бадьорої старості» і прийти до почуття «насиченості життя». «Відчуття життя» розвивається з віком, його розвитку сприяють також хвороби та смертельна небезпека. Особиста моральність педагогічного працівника полягає в такій поведінці, під час якої здійснюється нормальний цикл життя, в процесі котрого відбувається особиста самореалізація. Здатність людини надавати самому собі допомогу і підтримку є ідеалом майбутнього, до якого слід прагнути. Неуцтво є одним з найбільш аморальних явищ, оскільки саме знання дозволяють людині побудувати своє життя відповідно до принципів ортобіозу. Заслужений діяч науки, професор В. М. Шепель, розвиваючи ідеї І. І. Мечникова, розглядає категорію «здоров'я» як «складну систему, складовими частинами якої є фізичний, психічний і моральний стан людини», і вказує на той факт, що у довгожителів «психолого-етичні показники мають яскраво виражене значення». Під фізичним здоров'ям розуміється функціонування органів і систем організму в межах норм, встановлених медициною. Суб'єктивно це виражається в хорошому самопочутті.

У роботах «Ортобіотика. Додатки оптимізму», «Як жити довго і радісно» В. М. Шепель затверджує основні положення науки ортобіотики. «Ортобіотика – наука про спосіб життя і технології самозбереження здоров'я людей». Призначення ортобіотики В. М. Шепель бачить в тому, щоб «дати науково обґрунтовані рекомендації з самоконструювання способу життя». У основі ортобіотики – філософські погляди на життя і здоров'я, при цьому оптимізм розглядається як «духовна енергетика людини».

Саме оптимістична життєва позиція дозволяє людині насолоджуватися життям, відчувати її «смак до життя», є мотивом підтримки свого здоров'я. Ортобіотика припускає формування у свідомості людини ціннісного відношення до свого життя, життєву позицію, продиктовану почуттям відповідальності за свої життя і смерть. Ортобіотика повинна мати превентивне призначення, попереджувати утворення та розвиток патологічних процесів в організмі людини. Причини розвитку таких процесів можуть бути як на фізичному, так і психічному рівні. Ортобіотиці властиво системний підхід до здоров'я. Здоров'я розглядається як єдність трьох складових: фізичного, психічного та духовно-морального.

Ортобіотика покликана розробляти методи з надання допомоги людям в активізації їх «внутрішніх ресурсів» і припускає навчання людей використанню цих методів у подальшій самостійній роботі. Реалізація відповідальності педагогічного працівника за своє здоров'я і оволодіння ним у системі післядипломної освіти відповідними технологіями, за допомогою яких він підтримуватиме та розвиватиме своє здоров'я самостійно, що дозволить йому створити власну індивідуальну програму здоров'язбереження. Особливий інтерес для педагогічних досліджень уявляє проблема розробки здоров'язбережувальних технологій у процесі підвищення професійної кваліфікації [5, с. 112].

На сучасному етапі прогресивних змін в суспільстві формується узгоджена стратегія розвитку безперервної професійної освіти та її провідної галузі – післядипломної освіти. У такому контексті особливу актуальність придбаває проблема підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів як професійних менеджерів, високоосвічених, компетентних управлінців, здатних до роботи в умовах конкуренції, підприємництва і ринкових стосунків. У цих умовах управлінська діяльність керівника закладу освіти набуває загальнодержавної соціально-педагогічної значущості, вимагає безперервної освіти [5, с. 110].

Компонентами досліджуваного виду готовності є: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивно-оцінний. Загальною ознакою ціннісно-мотиваційного компонента готовності є ціннісне ставлення до професійного здоров'я, когнітивного компонента – обізнаність керівних кадрів у визначеному аспекті діяльності, операційно-діялісного – рівень володіння уміннями і технологіями збереження і зміцнення професійного здоров'я, емоційно-вольового – емоційно-вольова регуляція діяльності зі збереження і зміцнення професійного здоров'я; рефлексивно-оцінного – сформованість внутрішньої картини професійного здоров'я [8, с. 127].

У сучасній літературі з наукового управління освітніми системами освітня установа розглядається як відкрита соціально-педагогічна система, з широким спектром внутрішніх і зовнішніх зв'язків, До останніх, перш за все, відносяться зв'язки з батьками, органами охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, вищою школою, науковими і педагогічними організаціями, засобами масової інформації, суспільними фондами і об'єднаннями. Такий підхід, на

наш погляд, створюватиме сприятливі умови для об'єднання зусиль названих організацій в справі створення здоров'язбережувального простору.

Особливо слід відзначити історико-педагогічні дослідження з вказаного питання. У роботі закладу освіти необхідно констатувати наявність наступної провідної проблеми: протиріччя між потребою учнів і їх сімей, вимогами держави у збереженні і зміцненні здоров'я тих, які навчаються в школі та негативною динамікою фізичного стану дітей.

Низка дослідників вказує на унікальний парадокс: з одного боку, заклад освіти може зробити істотний вплив на спосіб життя учнів, адже вчителів та негативний вплив на їх здоров'я в процесі педагогічної діяльності, з іншого боку, здорових учителів у закладах освіти вкрай мало. У контексті нашого дослідження в нагоді стали психологічні дослідження про вплив на стан здоров'я педагогічних працівників учнів з адекватною поведінкою [2, с. 35–40]. Тобто дуже рідко говорять про захист вчителів від булінгу з боку учнів з адекватною поведінкою [2, с. 35–40].

Знаний гуманіст А. Дістервег зазначав: «...неможливо передати іншим того, чим сам не володієш, і неможливо розвивати, виховувати і навчати інших, якщо сам нерозвинутий, невихований та не освічений» [2, с. 35]. Для розв'язання зазначених проблем з удосконалення навчально-виховного процесу уявляється актуальною проблемою збереження здоров'я сучасного педагогічного працівника, як основи його працездатності, позитивного погляду на життя, толерантного спілкування з людьми різних верств населення. На жаль, особистому здоров'ю педагогічного працівника не недостатньо приділяється уваги а ні в нормативних документах, а ні у педагогічній практиці. Особливу проблему становить стан здоров'я педагогічних працівників та школярів унаслідок підвищених чинників ризику навантаженням, постійним нервовим напруженням, стресами, великою кількістю оточуючих, карантиними, постійним змінами нормативних вимог. Вказане являє велику небезпеку та значний вплив на здоров'я педагогічних працівників. З боку держави та суспільства багато говорять про захист дітей, батьків, але дуже рідко про захист учителів [5, с. 99].

Сучасні педагогічні працівники працюють в умовах постійного нервово-психічного напруження і хронічного стресу. За даними соціологічних досліджень, у третини учителів (більше 30%) показник міри соціальної

адаптації рівний або нижче, ніж у хворих невротиками, шизофренією. Конфліктогенність соціального середовища збільшує можливість виникнення у педагогічних працівників соціально-психологічної дезадаптації. Крім того, професія педагога припускає підвищені емоційні навантаження. Саме тому зазначеної групі педагогічних працівників необхідно володіти засобами самодіагностики, самопомоги, самопідтримки і самокорекції як елементами здоров'язбереження. Конфліктогенність соціального середовища збільшує можливість виникнення у педагогічних працівників соціально-психологічної дезадаптації. Крім того, професія педагога припускає підвищені емоційні навантаження. Саме тому зазначеній групі пед. працівників необхідно володіти засобами самодіагностики, самопомоги, самопідтримки і самокорекції як елементами здоров'язбереження. Розв'язати окреслені складні суспільні завдання здатні керівні кадри та педагогічні працівники, особистісні та професійні якості котрих дозволяють керувати та модернізувати змістом освіти, виховувати молодь за вимогами часу [9, с. 76].

Наша модель управління створенням здоров'язбережувального простору для всіх суб'єктів закладу освіти передбачає створення у закладі кабінету емоційного та фізичного розвантаження педагогічних кадрів. Вказане обумовлено новими ціннісно-цільовими орієнтирами у системі освіти педагогічних працівників усіх категорій. Зазначене пояснюється розробкою та впровадженням нових механізмів професійного розвитку суб'єктів досліджуваної проблеми. Різні підходи до створення сучасних умов професійного розвитку відображенні у побудові інноваційної моделі Рябова, Чернишова підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Але зазначені знання та вміння не стануть актуальними для самого педагогічного працівника без сформованих в його самосвідомості здоров'язбережувальних ціннісних орієнтацій. Без стійкої мотивації педагогічного працівника неможливо вирішити такі проблеми: а) запобігти ранньому професійному вигоранню; б) творчого довголіття; в) успішної самоосвіти; г) самовдосконалення; д) створення іміджу професійного успіху. Окреслене коло питань пов'язане з поширенням у сфері післядипломної освіти технологій індивідуалізації, здоров'язбереження, варіативності та відкритості освітнього процесу.

Суть соціальних зв'язків полягає в суспільній підтримці системи освіти. Серед різних видів соціальних зв'язків О. Е. Лебедев

(1999) виділяв зв'язки з батьками, засобами масової інформації, вищою школою, органами охорони здоров'я, установами культури, здоров'ятворчими союзами, органами внутрішніх справ, спортивними і молодіжними організаціями, науковими та педагогічними центрами, «впливовими особами», суспільними фондами. Автор наголошує, що зростання значущості соціальних зв'язків освітніх систем обумовлює необхідність підготовки фахівців із зв'язків з громадськістю. Отже, охорона здоров'я педагогічних працівників повинна мати здоров'язбережувальний, самозбережувальний, здоров'ятворчий і здоров'яформуючий характер.

Одним з найважливіших аспектів гуманізації освіти на думку В. І. Беляєва і М. І. Мухіна є створення здоров'язбережувального середовища для всіх суб'єктів освітнього процесу. З цією метою в школі необхідно впроваджувати здоров'язбережувальні педагогічні технології. «Здоров'язбережувальні педагогічні технології – це сукупність умов, засобів, форм, методів, прийомів, способів навчальної діяльності, що сприяють формуванню позитивних емоцій (стосунків) до навчання, спрямованих на полегшення вивчення навчального матеріалу та засвоєння його у більше стислі терміни, на усунення перевантажень у навчальній праці та збереження здоров'я школярів» [2, с. 38].

Зазначимо, що перенавантаження навчальних планів і програм початкової школи, зниження ігрової компоненти за рахунок збільшення теоретичної складової наприкінці ХХ століття, скорочення екскурсій та освітніх заходів на свіжому повітрі спричинило підвищення відсотку хворих дітей (і, як наслідок, зниження загальної працездатності дорослого населення). Г. Ф. Кумарину зазначав, що до педагогіки увійшло нове поняття – «діти ризику шкільної дезадаптації», що «пограничні недоліки психічного розвитку далеко не завжди мають біологічну етимологію (причинність), частенько вони прямо співвідносяться з особливостями соціального середовища, дефектами виховання» [1, с. 354]. На цей же факт звертали увагу такі знамі українськи та зарубіжні великі російські учені, як В. П. Кащенко, Л. С. Виготський, П. П. Блонський. Г. Ф. Кумарину вказує на усвідомлення необхідності посилення ролі школи і педагогів в охороні здоров'я дітей.

Ретроспективний аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень із запропонованої нами теми засвідчує, що існують деякі наукові розвідки щодо нових парадигм впровадження механізмів підвищення здоров'я

збережувального компонента в управлінні діяльністю педагогічних кадрів у міжкурсовий період, зорієнтованого на покращення професійної діяльності педагогічних працівників. Але модернізація (осучаснення) вітчизняної освіти не буде повною без формування готовності до впровадження здоров'язбережувальної компетентності педагогічних працівників. В усьому світі впровадження у навчальні предмети основ здоров'я вважається інноваційним підходом. Зрозуміло, від готовності педагога впроваджувати здоров'язбережувальні технології залежить формування гармонічної у фізичному, інтелектуальному та духовному аспекті особистості учня.

Однак, поряд з тим, виявлені протиріччя між усталеною системою підвищення кваліфікації (ПК) та її можливостями задовольнити реальні потреби педагогічних працівників в їхньому професійному розвитку, зумовленому проблемами соціально-педагогічного характеру. Тобто здоров'язбереження, хоча і є ключовою проблемою, але, на жаль, розглядається в останню чергу. Аналіз досвіду роботи регіональних закладів ППО України, вивчення досвіду науково-педагогічної та управлінської діяльності, наукові дослідження дають підстави для висновку, що система ПК і перепідготовки педагогічних працівників повинна розвиватися в тісному взаємозв'язку з неперервним оновленням національної системи освіти. На основі методологічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських засад формується нова якість діяльності закладів післядипломної освіти, збагачується їх науковий, навчально-методичний, інформаційний і кадровий потенціал, удосконалюється структура та зміст функціонування з урахуванням потреб розвитку освітньої практики. Впроваджується дистанційне навчання [5, с. 98].

Метою вітчизняної освіти залишається забезпечення всебічного розвитку усіх учасників навчального процесу, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях і принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, здоров'язбереження, громадянської свідомості, гуманітаризації, що передбачає переорієнтацію освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, насамперед культури, світу людини, на формування критичного мислення [8, с. 35–40]. Разом з тим, у вищеперераховане підкреслюється роль гуманітарного (гуманітаризація

освіти) по фактору в розвитку суспільства та визнається пріоритетом розвиток особистості педагогічного працівника з сформованою соціальною компетентністю, здатної виробити свою громадянську позицію, творити і проектувати власне життя.

Тож, на основі аналізу сучасних досягнень філософії, педагогіки та психології, анатомії і фізіології людини, біоетики, біоритмології, гігієни, екології, соціології та інших наук, які розглядають здоров'я людини з'ясувати сучасні чинники, що впливають на її здоровий спосіб життя, а з'ясування фактичних особливостей харчування учасників навчального процесу щодо чинних норм харчування, виявлення основних недоліків в структурі харчування усіх учасників навчально-виховного процесу в закладах освіти України допоможуть керувати створенням здоров'язбережувального простору у закладі освіти.

Педагогічний склад в більшості шкіл не включений в розробку необхідних профілактичних програм і концепцій. Педагоги найчастіше рахують завдання зміцнення здоров'я дітей і профілактики захворювань вторинною по відношенню до базового навчально-виховного процесу. Відсутні організаційні форми спільної роботи (між представниками педагогічних, медичних, соціальних і інших структур), розробки і реалізації ефективних програм, направлених на формування здорового способу життя. Не розроблені ефективні педагогічні технології перенесення знань про здоров'я і здоровий спосіб життя на поведінковий рівень. Часто вчителі, учні та батьки не включені у роботу по зміцненню здоров'я.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Механізми державного управління освітою України як інституція людського розвитку покликана забезпечити особистісну здоров'язбережувальну траєкторію людського розвитку на інтелектуальних, духовних і моральних засадах, а відповідальність за наслідки власних дій є визначальним фактором у прийнятті управлінських рішень освітою.

Впровадження цілісної системи управлінсько-методичного супроводу на основі психолого-педагогічного забезпечення умов для розвитку, соціалізації та подальшого професійного зростання є необхідною умовою формування готовності керівних кадрів до здійснення здоров'язбережувальної управлінської діяльності. Взаємодія сім'ї, освітніх установ, органів управління освітою, дитячих і молодіжних громадських організацій, широких верств суспільства, місцевої

громади, бізнесових структур, релігійних конфесій у вихованні і соціалізації дітей та молоді містить потенціал для посилення діяльності органів публічної влади щодо розвитку здоров'язбережувального простору освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н. М. та ін. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: «КІС», 2004. 112 с.
2. Горяна Л. Г. Здоров'язбережувальний контент формування професійного іміджу педагогічних працівників у вітчизняному освітньому просторі. Черкаси, 2018.
3. Горяна Л. Г., Олексієнко О. М. Пріоритетні напрями підготовки педагогічних працівників до управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій. Чернігів, 2020.
4. Зайчикова Т. В. Діагностика та профілактика синдрому професійного вигорання у вчителів. Київ–Рівне, 2003.
5. Кириленко С. В. Проблема формування культури здоров'я в історії теоретичної думки і в сучасній практиці. 2004.
6. Мешко Г. М., Мешко О. І. Гармонізація особистості майбутнього педагога. Черкаси, 2007.
7. Олексієнко О. М. Публічне управління у сфері розбудови освітнього здоров'язбережувального простору в Україні. 2022.
8. Олексієнко О. М. Механізми професійної мобільності державних управлінських кадрів. 2022.
9. Олексієнко О. Теоретико-практичні засади державного управління розвитком здоров'язбережувального простору освіти України: монографія. Київ, 2023.
10. Lukianykhin, V. O., Gumennykova, T., Ruda, O., Moskalenko, O., & Bader, S. (2023). Contemporary challenges for higher education applicants in Ukraine: a philosophical and attitudinal aspect.
11. Udych, Z., Nestaiko, I., Senovska, N., Dynovych, A., & Khrapatyi, S. (2023). Higher education as a pedagogical system.

REFERENCES:

1. Bibik, N. M., et al. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv: «KIS». 112 p. [in Ukrainian].
2. Horiانا, L. H. (2018). Zdoroviazberezhuvalniy kontent formuvannya profesiinoho imidzhu pedahohichnykh pratsivnykiv u vitchyznianomu osvithnomu prostori [Health-saving content of forming the professional image of pedagogical workers in the national educational space]. Cherkasy. [in Ukrainian].
3. Horiانا, L. H., & Oleksiienko, O. M. (2020). Priorytetni napriamy pidhotovky pedahohichnykh pratsivnykiv do upravlinnia vprovadzhenniam zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii [Priority areas of training pedagogical workers to manage the implementation of health-saving technologies]. Chernihiv. [in Ukrainian].
4. Zaichykova, T. V. (2003). Diahnostyka ta profilaktyka syndromu profesiinoho vyhorannya u vchyteliv [Diagnosis and prevention of professional burnout syndrome in teachers]. Kyiv–Rivne. [in Ukrainian].
5. Kyrylenko, S. V. (2004). Problema formuvannya kultury zdorovia v istorii teoretychnoi dumky i v suchasniy praktytsi [The problem of forming a health culture in the history of theoretical thought and in modern practice]. [in Ukrainian].
6. Meshko, H. M., & Meshko, O. I. (2007). Harmonizatsiia osobystosti maibutnoho pedahoha [Harmonization of the personality of the future teacher]. Cherkasy. [in Ukrainian].
7. Oleksiienko, O. M. (2022). Publichne upravlinnia u sferi rozbudovy osvitnoho zdoroviazberezhuvalnogo prostoru v Ukraini [Public administration in the development of the educational health-saving space in Ukraine]. [in Ukrainian].
8. Oleksiienko, O. M. (2022). Mekhanizmy profesiinoy mobilnosti derzhavnykh upravlinskykh kadriv [Mechanisms of professional mobility of state administrative personnel]. [in Ukrainian].
9. Oleksiienko, O. (2023). Teoretyko-praktychni zasady derzhavnoho upravlinnia rozvytkom zdoroviazberezhuvalnogo prostoru osvity Ukrainy: monohrafiia [Theoretical and practical principles of public administration of the development of the health-saving educational space in Ukraine: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Lukianykhin, V. O., Gumennykova, T., Ruda, O., Moskalenko, O., & Bader, S. (2023). Contemporary challenges for higher education applicants in Ukraine: A philosophical and attitudinal aspect.
11. Udych, Z., Nestaiko, I., Senovska, N., Dynovych, A., & Khrapatyi, S. (2023). Higher education as a pedagogical system.

Дата надходження статті: 15.04.2025

Дата прийняття статті: 12.05.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.06.2025